

Studier

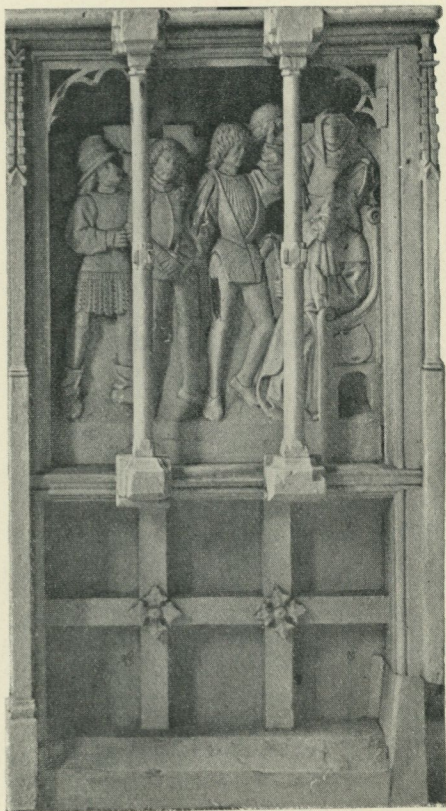
rörande

Storkyrkans Sankt Jöransgrupp.

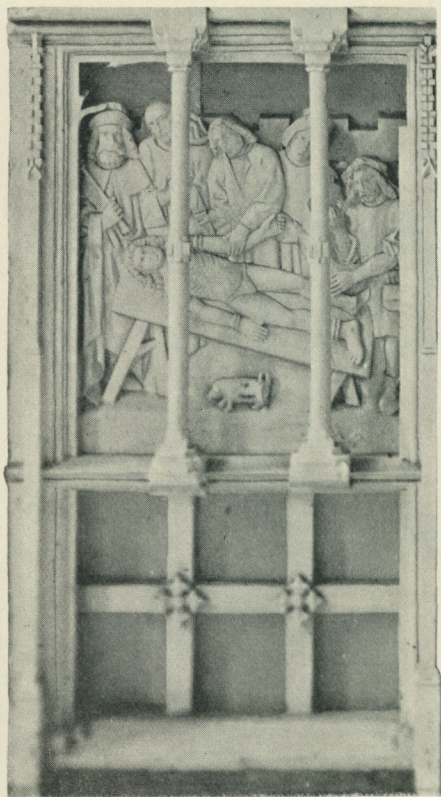
Af den konst, som lefde inom Stockholms murar före reformationen, finnes numera föga i behåll. St Nicolaus och Riddarholmskyrkan visa visserligen delvis sin gamla gotiska arkitektur, men huru mycket af deras medeltida inredning återstår? Det är endast i den förra, som vi ännu ega några rester af dylik inredning — kanske de mest betydande, men ändå huru litet mot det som var! Där stod, som bekant, »den store Örjanen»; och för Storkyrkans räkning arbetades äfven det präktigaste lübska altarskåp, som införts till Sverige, det, som sedermera flyttades till Österåkers kyrka och nu i likhet med det förstnämnda monumentet förvaras i Statens historiska museum. Att Stockholm jämfördt med provinsstäderna och landsbygden bevarat så ringa del af sina från den katolska tiden härstammande konstverk, bör knappast förundra: i Storkyrkan var reformationens första predikstol här i landet; och äfven om Sverges reformatorer voro alt annat än fanatici, så lade de dock intet särskildt nit i dagen för bevarandet af katolska minnesmärken. Storkyrkan var dess utom genom vederdöparne en gång rent af utsatt för bildstormning. Messenius rimmar därom drastiskt:

then galne hop kring staden far
medh belätena krig föhra,

för rop och skrik kan en knapt höra
grymmeligen ståckar lugga
öron och näsor afhugga — —

24. St Jöran inför kejsaren af Rom.
Omk. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

25. St Jörans martyrium.
Omk. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

Men ju mera som gått förloradt, desto viktigare är det att uppmärksamma de spillror, som äro kvar. Och det finnes verkligen ännu i själfva Storkyrkan ett medeltida konstverk, ur många synpunkter värdt att studera. Det är den rad af sex reliefer, som ännu för ett halft år sedan hängde ofvan dörren till stora sakristian i kyrkans sydvästra hörn. De voro hvitmenade liksom väggen och svår-

tillgängliga. Det var få, som hade sett dem. De troddes utgöra resterna af ett gotiskt altarskåp och sågo också nedifrån sedda så ut. Hvad de förestälde var obekant. Men å ömse sidor om dem hängde två plattor med snidade vapensköldar och namnen **sten sture. ridd'** och **vrove. ingeborch**. Man har med rätta ansett dessa höra till sammans med relieferna, och de antydde sålunda, att dessa utgjorde en donation af riksföreståndaren Sten Sture och hans gemål, fru Ingeborg Tott.

En af relieferna (bild 24) framställer en anklagelsescen: en ung man i gotisk riddarrustning ledes af knektar inför en kejsare, som sitter på sin tron.

Å en annan platta (bild 25) ses samme unge man, fastbunden naken på en bänk. Därinvid stå kejsaren och hans bödlar. En af dem är väpnad med en väldig knif, en annan håller en saltbinge i beredskap.

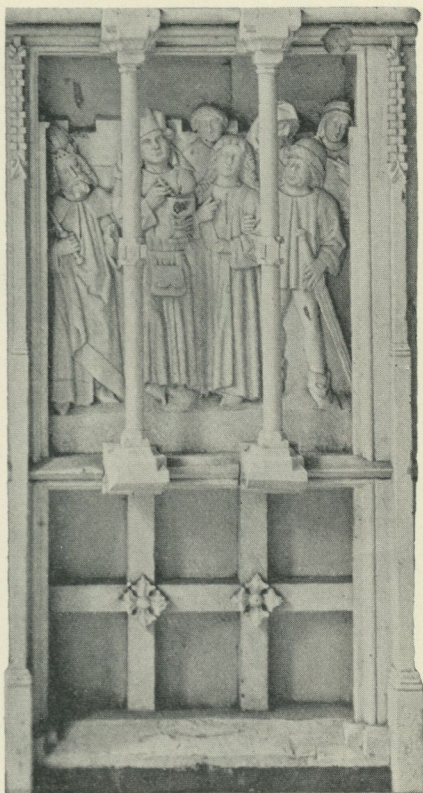
Den lockige unge mannen saknas icke på någon af de öfriga fyra plattorna. Han är således berättelsens hufvudperson. Men hvilken berättelse? Ridderliga martyrer känner legendariet många: St Sebastian, St Mauritius, St Gereon o. s. v. Skall man gissa, måste dock tankarna först falla på den populäraste af dem alla: St Georg. Hos *kejsaren* (jfr bild 24) af Rom led han sitt martyrium, och där blef han bland andra pinor underkastad hudflängning, hvarpå såren ingnedos med salt¹ (jfr bild 25). Men dessa marter ha andra helgon också utstått. Låt oss tillse, om de fyra öfriga plattorna hafva ännu tydligare motsvarigheter i georgslegenden, än de nyss beskrifna?

Afb. 26 visar den lockige riddaren, fasthållen af knektar, vid sidan af en i de lärdes dräkt klädd man, hvilken med en staf synes röra om innehållet i en bägere. Martyren lyfter handen mot sitt bröst. Förklaringen till bilden å denna platta återfinnes verkligen i georgslegenden. Då bödlarne uttömt sin skicklighet på helgonet, tar kejsaren sin tillflykt till sin *magus*, sin doktor och giftblandare, och denne »blandade gift och vin och gaf St Georg att

¹ *Legenda aurea*. Ed. GRÆSSE. Dresdæ et Lipsiæ MDCCCXLVI. Pag. 262 (»sale plagas fricari»). — Referat af georgslegenden i H. HILDEBRAND's: *Herr Stens Sankt Jöran i Antiqvarisk Tidskrift*. Del. VII, h. 4. Stockholm 1885.

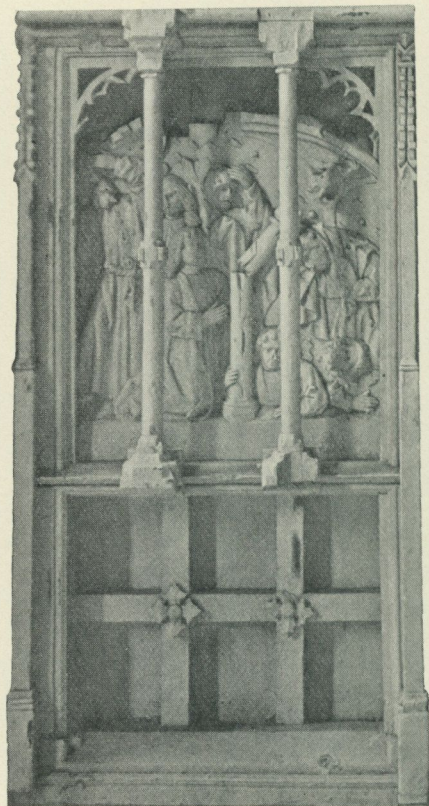
dricka, men guds man gjorde korsets tecken, drack, och led ingen skada». ¹

Det berättas också, att kejsaren till slut med hycklande faderlig ömhet sökte beveka helgonet att tillbedja dessa gudar, som trots

26. St Jöran och kejsarens magus med giftbägaren.

Omkr. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

27. Apollotemplet instörtar.

Omkr. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

hans motsträfvighet altjämt voro villiga att mottaga hans dyrkan. Låtsande gifva vika för kejsarens böner följer St Jöran honom till apollotemplet, som snart fylles af åskådare, hvilka vilja bevitna,

¹ *Legenda aurea*. Pag. 262.

huru den berömda riddaren högtidligen öfvergår till den hedniska tron. Men deras hopp gäckas på det grymmaste. När allas förväntan blifvit spänd, faller St Jöran på knä och tillbedjer — icke apollostoden, utan *sin* osynlige Gud och anropar honom om att låta templet instörta, hvilket också sker.¹ Vi se detta moment i berättelsen återgifvet å plattan bild 27. De nedstörtande stenarna döda alla hedningarne. Otroligt förefaller det må hända läsaren, att den lilla djäfvulsbilden på kolonnen skall föreställa en Apollo. Dock är det möjligt, att konstnären tänkt sig den hedniska gudabilden under denna skepnad. Medeltidens konst afbildar ofta antikens gudar under en form analog med den ande, hvilken ansågs bo i dem, nämligen den onde. En annan tydning, som vi ock böra anföra, är den som gifves af en med konstverket samtida version af legenden,² i hvilken det berättas, att helgonet besvor bilden att visa sig i sin verkliga skepnad. Då sågs där strax en ful djäfvul i stället för Apollo, kolonnen brast, och djäfvulen flög under ett skri af vrede och sorg till helvetet.

Tvänne gånger berättas i den förut citerade incunabeln *Summertheil der heyligen leben*, att St Jöran delade ut sin förmögenhet åt de fattiga; ena gången sitt ärfda gods, andra gången hvad den från draken räddade prinsessans fader gifvit honom. En af dessa utdelningar framställes på den platta, som reproduceras i bild 28.

Riddar St Jörans första bragder bestodo i lyckosamma strider mot de otrogna. Han var den förste korsriddaren. Lycka i striden hade madonnan gifvit honom. »Hon sände mig», låter den nyss antitade versionen af legenden helgonet berätta, »sitt banér, det var långt och hade ett rött kors».³ I ett samtida kyrkligt skådespel omtalas en fullständig utrustning, som änglarna bragte honom på samma gång som fanan; sägande:

Geori, werder ritter milt
enpfanch von mir des siges schilt.

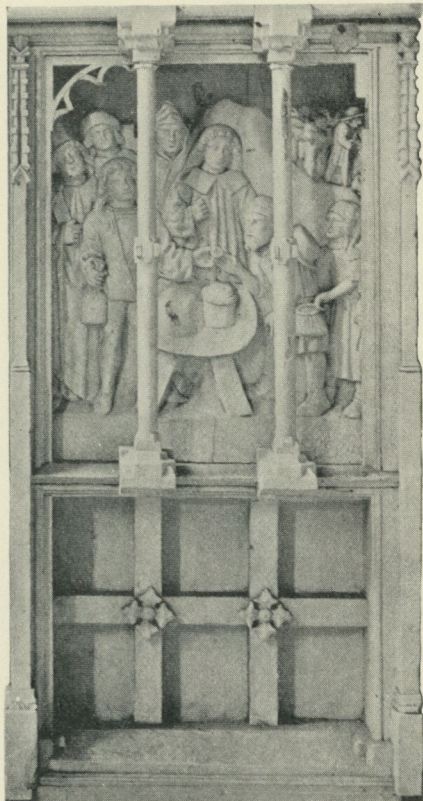
¹ *Legenda aurea*. Pag. 263.

² *Summertheil der heyligen leben*. Augsburg 1472. (Incunabel i Königl. Bibliothek i Berlin.)

³ *Summertheil* o. s. v., se föreg. not.

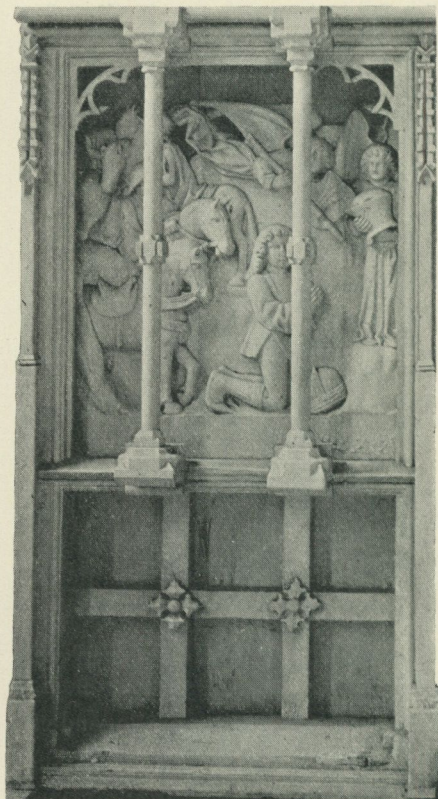
mit dem creutz hat dir got gesant
da mit er der hell fürsten überwant.¹

Det är tydligen på detta, som den sista reliefen (bild 29) syftar. Som af det föregående framgår, synes det höjdt öfver alt tvifvel, att de ifrågavarande relieferna framställa scener ur den helige

28. St Jöran utdelar sin förmögenhet
åt de fattiga.

Omkr. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

29. St Jöran mottager korsfanan.

Omkr. 1/17 af nat. storl.
Storkyrkan i Stockholm.

Georgs historia. Tidpunkten för konstverkens utförande hjälpa oss dräkterna att åtminstone ungefärligen bestämma. Helgonets gotiska

¹ *Ein Spiel von S. Georg.* Hrsg. von B. GREIFF. Se *Germania*, hrsg. von PFEIFFER. I. S. 171. Stuttgart 1856.

rustning visar sålunda på åren före 1500. De uppslitsade ärmarna, som bland annat bäras af en soldat i anklagelsescenen (bild 24), uppträda knappast förrän efter 1480, o. s. v. De sålunda vunna gränserna stämma också med det gamla antagandet, att Sten Stures och fru Ingeborgs båda vapensköldar höra till sammans med de sex relieferna.

På grund af det föregående synes det mig tämligen gifvet, att vi inom Storkyrkan ega ett konstverk med ämne hemtadt ur St Jörans legend, stiftadt inom 1400-talets två sista årtionden antagligen af Sten Sture och Ingeborg Tott. Om detta antagande — såsom jag, tills motsatsen ådagalägges, känner mig böjd att tro — är riktigt, framställer sig nödvändigtvis frågan, i hvilket förhållande stod detta verk till det stora St Jöransmonument, som vid samma tid (1489) och af samma donatorer uppställdes i samma kyrka?

Till den stora St Jöransstatyn i Statens historiska museum hör äfven en reliefplatta, infäld å framsidan af den sockel, på hvilken prinsessan knäböjer. Denna platta framställer, huru St Jöran efter striden med draken låter bygga en kyrka i den räddade prinsessans stad.¹ Helgonet har här samma drag och bär samma rustning som på de ofvan omtalade storkyrkobilderna. Stilen är den samma, måtten ungefär lika och plattan liksom de sex i Storkyrkan upptill krenelerad. Det förefaller sålunda som gifvet, att de senare måste vara arbetade i anslutning till de förra eller tvärtom. Och då det knappast är troligt, att samma personer låta utföra två votivbilder åt samma helgon i olika delar af samma kyrka, synes det i högsta grad antagligt, att våra sex reliefer stått i något slags samband med den stora statyn. Kanske hafva de varit placerade som figural ornering öfver St Jörans altare och afsett att återgifva scener ur hans martyrium, under det att den stora ryttargruppen och hans reliefer (ty på prinsessans sockel finnes plats för flere, nu förlorade) skildrade drakstriden och därmed förknippade händelser? Kanske ornerade våra plattor ett skrank, som afskilt ett möjligen befintligt St Jöranskor från den öfriga kyrkan? Intet af detta är möjligt. Ett altarskåp kunna de svårligen tillhört. Virket i reliefernas omramning är därtill för groft. Och då reliefraden för ett halft

¹ *Legenda aurea*. Pag. 261.

är sedan nedtogs från väggen, visade sig därjämte, att den mot väggen vända sidan icke var afsedd att ses. Om ett skrank, synligt från båda sidor, kan således ej håller vara fråga.

Men en jämförelse med den nämnda reliefen på *prinsessans sockel* lämnar oss en antydning om, hvar vi måste tänka oss platsen för storkyrkoplattorna.

Att den kolossala ryttarbilden icke kunnat stå direkt på kyrkgolfvet behöfver knappast påpekas. Han har sålunda haft ett underlag, en sockel, och det är som ornerande element å denna vi hafva all anledning att tänka oss reliefplattorna placerade — ett antagande, som i sin mån bekräftas äfven af den omständigheten, att det bland till St Jöransstatyn hörande lösa delar, förvarade i Historiska museet, äfven finnes *en fial af samma utseende och storlek* som fialerna på Storkyrkans reliefrad.

För att täcka sidorna af en sockel, på hvilken St Jöransgruppen skulle fått plats, räcker likväl ej denna reliefserie till, icke ens om de båda vapensköldarna tagas med i räkningen. Därför måste man antaga, att åtminstone ytterligare två plattor af samma mått funnits. En jämförelse med tidigare och samtida cykliska framställningar af St Georgslegenden¹ visar också, att den ifrågavarande serien är ofullständig. Hon saknar nämligen flere af de eljest regelbundet återkommande scenerna, särskildt berättelsens viktigaste moment: framställningen af helgonets död, som man knappast kunnat utlämna.

Trots denna ofullständighet tillåta storkyrkorelieferna en i sina grunddrag säker rekonstruktion af St Jöransgruppens sockel. Fyra af de här afbildade styckena, ställda bredvid hvar andra, bilda en sockelsida, sedan de kompletterats med en enkel, något framsprin-

¹ Exempel på dylika cykler:

Väggmålningar i Burg Neuhaus i Österrike från 1338. Afb. i WOCEL: *Die Wandgemälde* etc. i *Denkschriften der Wiener Akademie*. Bd 10. — Fresker af Altichiero da Zevio i Padua, S. Giorgio, från 1377. — Altartafla af Stephan Lochners skola från omkr. 1460 i Köln, Museum Wallraf-Richartz (katalog-nr 125). — Altarflyglar från senare hälften af 1400-talet i Brügge, Akademien. — Snidadt altarskåp af Jan Bormann från 1493 i Brüssel, Musée des arts décoratifs. Afb. i MÜNZENBERGER und BEISSEL: *Zur Kenntniss der Mittelalterlichen Altäre*. Lief. 9. Frankfurt a. M. 1895.

gande fot och erhållit en afslutande bekröning, som kan rekonstrueras efter motsvarande del på prinsessans sockel. Å ena kortsidan, eller kanske fördelade på båda sidorna, voro donators och donatrix sköldar infälda i en inramning motsvarande reliefernas. Prinsessans sockel var möjligen försedd med högre underbyggnad än hufvudgruppens, för att icke den lilla jungfrun alldeles skulle försvinna bredvid den kolossala rytтарstatyn. Då analoga fall inom tidens konst äro svårfunna, och då den ursprungliga uppställningen säkert rättade sig efter lokalens dåvarande utseende, som vi numera icke känna, vore det naturligtvis alldeles ofruktbart att inlåta sig på gissningar angående förhållandet mellan kompositionens båda delar: prinsessan med lammet och helgonet i strid med draken; om den förre stod framför eller bakom riddaren o. s. v.

Beträffande konstverkets ideela innebörd må nämnas, att man i denna grupp velat se en allegorisk framställning af slaget vid Brunkeberg. St Jöran skulle vara Sten Sture, draken kung Kristian, prinsessan Sverge, påminnande, där hon ligger i bön på sin kastell-artade sockel, om kvinnorna som »under växlande hopp och ängslan åskådade striden från stadsmurarna».¹

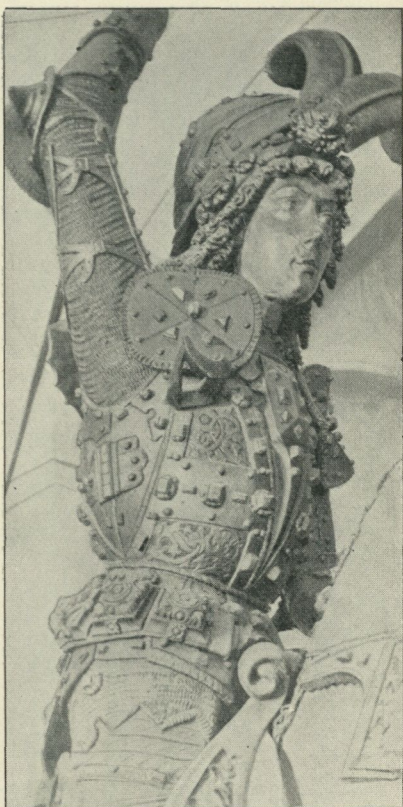
Det är ganska antagligt, att samtiden med konstverket förband liknande föreställningar. Sten Sture stiftade bilden till tack för helgonets bistånd i slaget vid Brunkeberg, och hans undersåtar bidro till de 4,000 mark silfver, som verket uppgifves hafva kostat, säkert minst lika mycket af nationel som af religiös hänförelse.² Sedan den tiden är Brunkebergsslaget, Sten Sture och St Jöran förknippade med hvar andra, och denna omständighet har kanske lika mycket som St Jöransgruppens eget konstvärde bidragit att göra denna till Sverges må hända mest kända och mest populära konstverk.

Jämte St Jöran (bild 30) har jag afbildat en figur, som vid jämförelse visar så stort släktttycke med den förre, att man nästan känner sig frestad att utropa: Det är far och son! Nu är det väl

¹ C. T. ODHNER: *Lärobok i fäderneslandets historia*. Stockholm 1899. S. 105.

² Jfr *Historisk tidskrift* 1901. S. 76.

icke St Jörans fader den knäböjande bilden framställer, men han står dock på sätt och vis i släktskap med helgonet. Han återgifver nämligen Sten Stures morbroder och företrädare som Sverges styres-

30. Sankt Jöran.

Detalj af gruppen i Statens historiska museum.

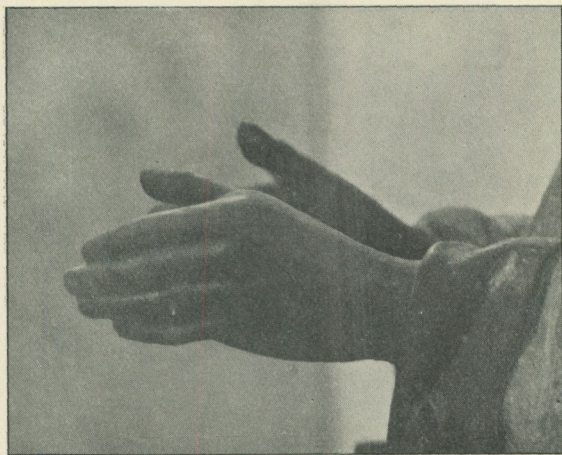
31. Karl Knutsson.

Statyett å Gripsholm.
Omr. 1/6 af nat. storl.

man, Karl Knutsson. Bild 31 återgifver den välbekanta lilla trästatyett, som finnes å Gripsholms slott, och hvilken genom riksvapnet med bondebåten i hjärtskölden kännetecknas såsom framställande konung

Karl VIII. Likheten i ansiktstypen ledde mig till antagandet, att St Jörans mästare äfven vore Karl Knutssons. En närmare undersökning bekräftar denna förmodan.¹

Statyetten är snidad i ek; krona, rustning och dräkt (brokad) förgyllda; på brokaden äro mönster, bårder och foder svarta, på harneskröret rankornament i blått; ansiktsfärgen är omsorgsfullt återgifven; håret grått; vapenskölden i guld, blått och rött. Färgen är något sliten, men den benhårda krederingen har stått emot tidens angrepp och är ingenstädes affallen eller ens sprucken. Däremot har bilden, som det synes, genom någon olyckshändelse förlorat båda

32. Händerna

å den i Spånga kyrka förvarade gipsafgjutningen af Karl Knutssonstatyetten.

sina händer, hvilkas utseende dock en gynsam tillfällighet sätter oss i stånd att visa. I det bondeska grafkoret i Spånga kyrka i Uppland finnes nämligen en gipsafgjutning af gripsholmsbilden. Hon tyckes vara tagen under början af 1800-talet, väl i sammanhang med öfverlämnandet af originalbilden till gripsholmsamlingen.²

¹ Karl Knutssonstatyetten har förut ställts i sammanhang med St Jöran af K. MADSEN i *Studier fra Sverig*. Kjöbenhavn 1892. S. 20 o. f.

² Af »Hans Excellence, En af Rikets Herrar Öfverste Kammarjunkaren m. m. Friherre Carl Bonde» (inskrift på ett vid gripsholmsfigurens fotplatta påklistradt papper).

33. Prinsessan.

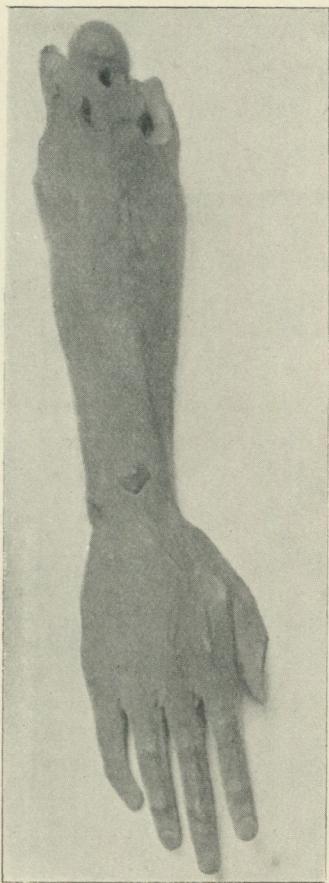
Detalj af St Jöransgruppen i Statens historiska museum.

Denna gipsafgjutning har, som bild 32 visar, händer och till och med mycket karakteristiska händer. Modelleringsens hela karaktär och äfven den omständigheten, att några fingrar på yttersta fingerleden äro försedda med ringar — ett medeltidsbruk, som återfinnes äfven hos St Jörans prinsessa — tala emot antagandet, att händerna af någon restauratör på excellensen Bondes tid (1757—1840) blifvit med modern arkeologisk noggrannhet återställda. Det är därför i högsta grad sannolikt, att afgjutningen är tagen på en tid, då originalet ännu egde sina händer i behåll.

Jag anser mig ock med fog kunna tänka mig gripsholmstatyetten kompletterad efter mönstret af gipsafgjutningen i Spånga och öfvergår till en närmare granskning af statyetten. Hufvudet visar grått hår, som ordnar sig öfver pannan i en rad spiralformade lockar och från tinningen nedfaller åt skuldrorna i parallela valkar. Uppnåsan må bero på trohet mot originalet, men det bör observeras, att konstnären kanske nog starkt framhållit hennes form. Å ömse sidor om munnen iakttages ett par upphöjda ränder, som man vore frestad tyda på en viss beskhet i humöret. Jämföras dessa detaljer med motsvarande hos St Jöran, återfinner man samma behandling af håret, samma uppnäsa, fastän yngre och graciösare, samma allvarliga munvinklar.

Veckbehandlingen är hos gripsholmstatyetten godtycklig och orolig. Studeras den samma å de punkter, där manteln brytes mot marken, visa sig veckryggarna ha formen af breda halfsferiska lister, som i oberäkneliga krökar äro fästa på ett platt underlag. Vända vi oss till St Jöransbilden, återfinna vi samma manér i den brokadrobe, som omsluter prinsessan (bild 33). Se vi på figurernas händer, visa Karl Knutssons (bild 32) äfven stor likhet med den knäböjande jungfruns. Karakteristiskt för båda är det krokiga lill-fingret. Dess form är ingen tillfällighet, utan synes verkligen vara egendomlig för St Jörans mästare. Samma bildning visar nämligen den å bild 34 återgifna handen, som tillhör de på den stora gruppens fotplatta, med stor naturalism återgifna resterna af drakens måltider.

Frågar man sig sist efter dessa arbetens konstnärliga hem-
ort, blir svaret beträffande relieferna i Storkyrkan liksom angä-
ende reliefen å prinsessans sockel — Nordtyskland. Att däraf

34. Underarm med hand.
Detalj från St Jöransgruppen i
Statens historiska museum.

draga den slutsatsen, att hela St Jö-
ransgruppens mästare vore nordtysk,
torde dock vara förhastadt. Den enda
oemotsägliga slutsatsen är väl denna:
i den verkstad, där St Jöransgruppen
arbetades, fans en nordtysk bildhug-
gare — ett faktum, som för öfrigt re-
dan riksantikvarien Hildebrand med-
delat.¹ En målare i Lübeck under-
tecknar nämligen ett bref till en
stockholmsborgare: »Henrik Wylsynck,
de den Joryen help maken toe dem
Holm». Om nu denne Wylsynck hul-
pit till vid gruppens polykromering
eller modellerande — ty många af
tidens målare voro samtidigt bildhug-
gare — om han t. ex. snidat våra sex
reliefer, är för närvarande omöjligt att
avgöra, då icke ett enda verk af hans
hand för öfrigt är bekant.

I frågan om St Jörans mästa-
res nationalitet ega endast St Jöran själf,
hans prinsessa samt den förut nämnda
statyetten af Karl Knutsson något
vitsord. Hildebrand har sedan länge²
hänfört de förstnämnda till nordtysk
skola. Däremot har Karl Madsen³
återupptagit Messenius gamla notis⁴

¹ På den konsthistoriska kongressen i Lübeck 1898 och sedermera publicerad i
Historisk Tidskrift 1901. S. 761.

² *Herr Stens Sankt Jöran*.

³ K. MADSEN: ofvan anf. arb.

⁴ MESSENIUS: *Sueopentaprotopolis*. Holmiæ MDCXI.

om en mästare från Antwerpen, sammanställt dem med tillvaron af nederländska skulpturer i Strängnäs och framkastat tanken om en flämisk bildhuggarverkstad i Sverge vid 1400-talets slut. Mig synes dock, att en jämförelse med altarskåpen i strängnäsdomens kor tydligt visar skilnaden mellan flämiskt arbete och den konstskola, som representeras af St Jöransgruppen. Denna lider nämligen, trots sin oerhördt liffulla totalverkan, i många enskildheter af en arkaisk stelhet, som i Flandern omkring 1489 redan var en öfvervunnen ståndpunkt. Så exempelvis den schematiska behandlingen af lockarna, som icke blott återfinnes hos prinsessan, där den kunde skrivas på en medhjälparens räkning, utan äfven hos helgonet själf (och hos Karl Knutsson), där man, om någonstädes, måste förmoda mästarens egen mejsel. Så den ofvan beskrifna veckbehandlingen, som i nederländska skulpturer är okänd o. s. v. Däremot är denna behandling karakteristisk för några lübeckverkstäder under senare delen af 1400-talet.¹ Detta och annat, såsom ansiktstyper och dräkter, visa enligt min mening, att mästaren liksom hans medhjälpare Wylsynck äfvensom reliefernas skulptör voro nordtyskar.

Det torde nog altså vara inom den nordtyska konstens område de forskningar böra anställas, hvilka sätta till sitt mål att uppdaga St Jöransgruppens mästare, och det är mot bakgrunden af lübska och dem närstående skolor hans verk en gång bör skildras för att framstå i sin rätta storlek.

¹ Jfr GOLDSCHMIDT: *Lübecker Malerei und Plastik*. Tafel 26 o. 23, text sid. 18, spalt 1.

I februari 1902.

JOHNNY ROOSVAL.

